

Janus Pannonius két csillagászati verse

Janus Pannonius csillagászati és asztrológiai érdeklődését szinte minden életrajza megemlíti, de ilyen irányú ismereteit mindeddig még alig vizsgálták meg behatóbban. Amint Huszti József gondos elemzéssel kimutatta, főként életének utolsó tíz esztendejében fordult egyre fokozódó figyelemmel korának asztronómiája felé,¹ amiben vélhetőleg nagybátyjának, Vitéz Jánosnak is szerepe volt. Janus idősebb korában kibontakozó tudományos érdeklődését támasztja alá Guarino fiának egy 1467. április 9-én keltezett levele is, amelyben többek között ezt írta:

„Magyarország örült lángeszének, de ő meg nem elégedve a költők és réthorok ismeretével, a matematikai és fizikai tudományokra (...) adta magát...”²

Megjegyzendő, hogy a reneszánsz rudományai között a matematika főként a mai csillagászatot – ill. a csillagászati számításokhoz szükséges ismereteket – jelentette. Ezzel szemben az asztronómia alatt többnyire az asztrológiát, azaz csillagjósást értették. Jellemző pl., hogy a Kopernikust megelőző korszak legjelentősebb csillagásza, Regiomontanus (Johannes Müller) matematikát adott elő a rövid életű pozsonyi egyetemen, míg a jobbára horoszkóp-számolással foglalkozó Martin Ilkusch neve mellett az „astronomus” cím áll.³

Tény, hogy Janus Pannonius magyarországi versei nem csak írójuk ismereteibe és szemléletébe engednek bepillantást, hanem *tudománytörténeti értékű dokumentumként is tekinthetők*. Különösen érdekes e szempontból két írása: a Sevillai-kódexben nemrég fellelt „csillagász epigramma” és a már régebben ismert magyarországi elégiák egyike a „Nyárdél egén ragyogó csillag”-ról. Tudományos szempontból azért érdekesek, mert meghatározott égi jelenségekre vonatkoznak, irodalomtörténeti vonatkozásban viszont figyelmet érdemelnek, mivel eddigi értelmezésük (és így fordításuk is) vélhetőleg helytelen.

A „csillagász epigramma”

Az ItK 78. évfolyamának 5. számában (1974) Horváth János ismertette a Sevillai-kódexben található, eddig ismeretlen verseket.⁴ Ezek között szerényen húzódik meg egy csipkelődő hangú, hatsoros epigramma, egy bizonyos Máté (?) nevű csillagászhoz. Szövege:

Lumen ad hiberne vigilans, Matthae, lucerne,
 Dum situlo ethereas queris in orbe vias,
 Improvisa leves rapuere incendia circos
 Nec se deprendi sustineuere dei.
 Quas tam mentitos contenderit omnia vates?
 Forsitan hoc Phaeton usserat astra modo.

¹ HUSZTI J.: Janus Pannonius. Pécs, 1931. XV. fejezet.

² PULSZKY F.: Egy XV. évszázadbéli levél Janus Pannoniusról. – Athenaeum, I. évf. 4. köt. 46. sz. 2932.

³ CSÁSZÁR M.: Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme. Pozsony, 1914.

⁴ HORVÁTH J.: Janus Pannonius ismeretlen versei a sevillai-kódexben. – ItK. 1974. 604. (Megjegyzem, hogy a tanulmány célja a versek ismertetése volt, így a szerző az értelmezéseket nyilvánvalóan csak előzetesnek szánta.)

Zala Mária szép fordításában:

Máté, míg te a mécslágnál virrasztva figyeltél
Víz tükrében a menny éteri útjaira,
Ime a lenge körök váratlanul tűzbe borultak,
Hogy le ne leplezhed orvul az isteneket.
Joggal mondja-e bárki: hazudnak mindig a költők?
Így égette talán csillagait Phaeton.

A cikk értelmezése szerint a közelebről nem ismert, Máté nevű csillagász egy vödör vízben figyelte az égitesteket, eközben hirtelen tűzvész támadt, amit a megfigyelő az égbolt égésének (?) vélt. Tanulság: 1. az ég nem engedi titkait kifürkészni; 2. a költők találták ki Phaeton legendáját.

Mind az értelmezést, mind a fordítás néhány helyét vitathatónak tartom. Aligha tételezhető fel, hogy egy korabeli kastély vagy kolostor – tehát olyan épület, ahol udvari vagy papi asztrológus tevékenykedett –, pillanatokon belül akkora tűzvész színhelye legyen, amely ily mértékben félrevezeti az észlelő csillagászt. *Még kevésbé valószínű, hogy bármilyen földi tűzvészt a csillagok megfigyelője az égbolt égésének tekintsen.* Emellett a fenti értelmezés esetében *semmiféle szerves kapcsolat sem található* a lángbaboruló ég (első négy sor) és a Phaeton-monda említése (utolsó két sor) között.

Kézenfekvőbb, hogy nem földi tűzvész, hanem az égen végigsuhanó, ragyogó fényű tűzgömb – nagy fényességű meteor-jelenség – zavarta meg a csillagász munkáját! Bár ritkán, de előfordulnak olyan tűzgömbök, amelyek néhány másodpercig a teliholdnál is fényesebben ragyogva valósággal elvakítják a szemlélőt. Emellett az égitestek látszólagos napi mozgásától eltérő irányban suhanó tűzgolyó látványa valóban zavarba ejtette a jelenség mibenlétét nem ismerő szemlélőt, mozgása mintegy megbontotta a szabályos égi körök rendjét.⁵ Magam is tapasztaltam, hogy egy rendkívüli tűzgömb ma is kizökkenti az észlelőt munkájának megszokott üteméből. Számptalan leírás tanúsítja, hogy egy ilyen váratlan égi jelenség milyen mély benyomást kelt a mai kor tudományosan képzett emberében is.⁶

Szellemes és szinte „modern” gondolkodóra vall a Phaethon-monda és a tűzgömb jelenségének összekapcsolása. Az ismert mitológiai elbeszélés szerint Hélios fia, Phaethon megkísérelte végighajtani az égen a napszekeket. A megvadult lovakon azonban nem tudott úrrá lenni, a napszekeket előbb olyan magasra emelkedett, hogy *leperzselte az égről a csillagokat* – erre utal az epigramma utolsó sora –, majd pedig a Föld közelébe száguldván kiégette a mezőket, elápasztotta a folyókat.⁷

Janus Pannonius úgy véli – a két utolsó sor tanúsága szerint –, hogy az égbolton végigszáguló fényes tűzgömb látványa sugallta az ókori „költők”-nek a Phaethon-monda eszméjét: *nem hazudtak* a költők, csupán a valóságos jelenséget írták le jelképes formában.

Nem tudjuk, hogy ez az okoskodás Janus Pannonius leleménye-e, vagy ókori (hellenisztikus) szerzőkből merítette e gondolatot. Tény azonban, hogy már a hellenisztikus kor egyes bölcselői is gondoltak a tűzgömbök ill. a meteoritok és a Phaethon-legenda kapcsolatára. Plinius pl. megemlíti egy malomkőnyi vastömeget amely i.e. 465-ben a mai Gallipoli mellett az égből hullott; erről Anaxagora azt tartotta, hogy a *Napból* esett le. Ismeretes, hogy Heliogabalus a *napisten* jelképeként vitette Rómába az Emessánál lezuhant meteorokövet.⁸

Számunkra azért is érdekes ez az epigramma, mert az *első magyarországi tűzgömb-leírás*, mint ilyen vonatkozású irodalmi alkotás – tudomásom szerint – egyedülálló. A régi magyar feljegyzések közt 1557-ben bukkan fel újból egy tűzgömb említése (Székely István „Kroniká”-jában).

⁵ A Ptolemáioszi–Arisztoteleszi felfogás a tűzgömböket és meteorokat nem számította az égitestek közé; a nagy tűzgömböket a reneszánsz asztrológusai intő jelnek tekintették. Egy-egy tűzgömb valóban zavarba hozhatta a csillagászokat, annál is inkább, mivel az új-platonista felfogás szerint az égbolt „szabályos forgásai”-tól eltérő mozgások a természet harmóniájának megsértését jelentették. A nép gyakran emlegette a tűzgömböket „sárkányként” régi feljegyzésekben többször esik szó tüzes sárkányokról: ez kimutathatóan mindig fényes meteorjelenséget takar.

⁶ L. pl. Természettudományi Közlöny 32. köt. 373. sz. 535.

⁷ GRAVES, R.: Görög mítoszok. I. Bp. 1970.

⁸ DARVAI M.: Űstökösök és meteorok. Bp. 1888. 159.

Nem hagyhattam figyelmen kívül, hogy *sarkifény* (északi-fény) jelenség is kelthette az égi „tűz” benyomását. Ennek ellentmond azonban, hogy az újabb kutatások szerint éppen erre az időszakra esik a Nap sugárzásának ún. Spörer-minimuma (1400–1510 között), ezért a sarkifényt okozó sugárzás növekedés sem lépett fel.⁹ Sarkifény jelenségnek más európai feljegyzésekben is szerepelnie kellene, de ilyen adattal nem rendelkezünk. Így a leírt égi fényjelenség minden jel szerint csak egy rendkívüli fényű tűzgömb lehetett.

Kérdéses még a Máté nevű csillagász személye, valamint a szövegben „vödör”-ként (situlus) említett észlelő eszköz mibenléte.¹⁰ A Máté-kori tudósok közt *nem találkozunk Matthaeus* nevű csillagász említésével, ami azonban önmagában még nem zárna ki egy ilyen nevű asztrológus vagy asztronómus létezését. Feltételezhető azonban a név elírása vagy az olvasat hibája is. Jól ismerjük a lengyel Ilkusch Márton, azaz Martinus budai plébános, Hunyadi Mátyás udvari csillagászának, teljes nevén Martin Olkusch de Bylicza (Olkusz, 1433. vagy 34 – Buda, 1493. vagy 94) szereplését. Ilkusch Vitéz János és Janus Pannonius hívta meg az Academia Istropolitana-ba – Regiomontanussal együtt –, így a kedvelt udvari csillagászt Janus személyesen is jól ismerhette. Ez valószínűsíti, hogy az epigramma is hozzá íródott.¹⁰ A név elírása lehetett az eredeti kézirat másolójának hibája is.

Vitathatóbb a „vödör”-nek nevezett műszer mibenléte. A csillagászati műszerek történetének tanúsága¹¹ és a korabeli leírások szerint ilyen elnevezésű eszközt sem az ókorban, sem a reneszánsz idején nem használtak.¹² Okkal gyanakodhatunk ezért itt is a szövegmásoló elírására, vagy az olvasat hibájára. Elképzelhető, hogy valamilyen *helyzet meghatározó, célzó vagy irányzó berendezésről* lehetett szó, amellyel az észlelő az égitestek irányát beállította. A reneszánsz műszerkészítői meglehetősen gazdag képzeletérővel adtak nevet eszközeiknek, így pl. a XVI. sz. közepének kiváló földmérő-csillagásza egyik saját találmányú eszközét „Gallus”-nak (kakas) nevezte, különös taréj-formája alapján.

A fenti feltételezéseket elfogadva az epigramma így értelmezhető: Egy hideg téli éjszakán Máron mester (?) éppen az égitestek helyzetét mérte – és adatait gyenge fényű mécs világánál jegyezte –, amikor egy fényes tűzgömb suhan át az égen. A jelenség zavarba hozta és elkápráztatta a megfigyelőt. Lám csak – bölcselekszik Janus Pannonius – ilyen jelenség nyomán születhetett meg a Phaethon-monda is.

Ilkusch Mártont feltételezve az epigramma címzettjeként, a vers keletkezésének ideje is behatárolható. A lengyel csillagász ui. 1467 tavaszán érkezett Magyarországra, így a következő négy év tele jöhet számításba. 1471-ben Janus Pannoniusnak már sem kedve, sem ideje aligha lehetett csipkelődő epigrammák írására. Így az *1467 őszétől 1471 tavaszáig* terjedő időszak telei jöhetnek számításba. A név ellenőrzésére feltétlenül szükség lenne.

A nappali égen ragyogó csillag

A „Magyarországi elégiák” között régóta ismert, de keveset elemzett „A nyári délben látható csillag”-hoz (De Stella aestivo meridie visa) írt vers. (Teleki–Kovácsnai, I. 281.) Pedig érdekes és ritka jelenségről: a nappali égen tündöklő égitestről ad hírt.

⁹ WÖHL, H.: Gab es Änderungen der Solarkonstanten? – *Sterne und Weltraum*, 1978. 25–27.

¹⁰ A kérdésre ZALA Mária volt szíves figyelmemet felhívni. Szíves segítségét itt kell megköszönnöm. Ugyancsak e helyen köszönöm meg Hermann MUCKE úrnak, a bécsi Astronomisches Büro vezetőjének tájékoztatását, csillagászati adataim ellenőrzését és értékes művének (17) megküldését is.

¹⁰ CSÁSÁR M.: i. m.

¹¹ Regiomontanus, Johannes: *Opera Collectanea* . . . Herausgegeben von F. Schmiedler. „Milliaria” X. 2. O. Zeller Verlag. Osnabrück, 1972. 601–694.; továbbá Apianus, Petrus: *Astronomicum Caesareum* . . . Ingolstadt, 1540.

¹² REPSOLD, I. A.: *Zur Geschichte der Astronomischen Messwerkzeuge von Purbach bis Reichenbach, 1430–1830*. Leipzig, 1908.

1. Quodnam hoc tam clara sidus sub luce refulget,
Nec timet in medio praenituisse die?
Fulva Cleonaei certa per terga Leonis,
Celsius aestivos, sol agit acer equos.

11. Una tamen longe reliquis audacior astris,
Contemto Phoebi stella nitore micat.
Quantus conspicuo rutilans fulgore cometes
Nuntias horrenda, bella cruenta jubes.

Weöres Sándor művészi – de nem szöveghű – átültetésében:

1. Déli verőfényben mért villog az üstökös ott fenn?
Rendbontó csillag: nappal a földre ragyog.
Már az Oroszlánnak feketés-rőt fürtözetén (?) át
Fölfelé hajtja a Nap nyári, heves lovait.

11. Ám egy nagy jövevény, bátrabb mint valamennyi,
Fenn-égő Nappal mit se törődve vakít.
Minden időszakban süt e bibortüzű kométa,
Csóva-uszálya nehéz háborúval fenyeget.

Az elégia keletkezésének időpontját a Teleki–Kovácsnai összeállítás 1462-re, a legutóbb kiadott kétnyelvű Janus Pannonius kiadás pedig – a szöveg helytelen értelmezésétől megtévesztve – 1462 júniusának végére teszi. (Janus Pannonius munkái latinul és magyarul. 330–333 és 546. Bp. 1972.)

A hónapot illetően könnyen megállapíthatjuk, hogy a XV–XVI. században a Nap július közepétől augusztus közepéig tartózkodott az Oroszlán (Leo) csillagképben.¹³ Az elégia harmadik sorában a „terga Leonis” kifejezés az Oroszlán tomporára, tehát a csillagkép hátsó részére utal, ahova a Nap látszó égi útja során *augusztusban jut*. A jegyzet íróját éppen a hibás fordítás téveszthette meg: mivel az Oroszlán „fürtözete” – amelyről a versben szó sincsen – a csillagkép elejét jelzi (az állat fejét), ezért tette a keltezését júniusra (július helyett).

Több figyelmet érdemel azonban, hogy Janus Pannonius a szövegben – a címet leszámítva – kétszer említ *csillagot* – az 1. sorban „sidus”-t, a 11. sorban „astris”-t, és csupán egyszer, a 13. sorban *üstökös*t. Az üstökösre annyira jellemző *csóváról* pedig sehol sem esik szó (a magyar fordítás 14. sora itt teljesen eltér az eredeti szövegtől, alapvetően megváltoztatva az értelmet is).

Mindezek alapján joggal merül fel a gyanú – és ezt megerősíti az elégia további szövege –, hogy *nem üstökös* tűnt fel a nappali égbolton. Amint már Huszti József is észrevette, Janus Pannonius előbb azon töpreng, hogy jót vagy rosszat hoz-e a rendkívüli csillag, majd pedig „könyörög a csodálatos jelenséghez, hogy ne hozzon az országra semmi bajt”.¹⁴ Pontosabban: arra kéri az ismeretlen csillagot, hogy *közömbösítse a többi égitest baljós, vészhozó hatását*. (Ez a gondolat teljesen egyezik a korai reneszánsz asztrológiai elképzeléseivel.) Elfogadhatatlan, és a humanizmus egész szellemével ellentétes Kardos Tibor véleménye, amely szerint „szeretné ráénekléssel jóra fordítani, hozzon inkább egyet-értést a győtrött világra”.¹⁵ Aligha állt bármi is távolabb Janus Pannoniustól, mint a vajákos „ráéneklés” gondolata. Az első tizenöt sor valójában a rejtélyes égi jelenség leírása és annak találgatása, hogy jót vagy rosszat jelent-e. Az elégia második felében a szerző *reménykedik* a kedvező hatásban.

Eppen ez igazolja, hogy nem üstökösről van szó. A XVIII. század végéig az üstökösöket egyértelműen bajok, csapások, járványok előhírnökének tekintették.¹⁶ Csupán ritka kivételként, és

¹³ *Calendarium Magyar* Nielwen Szekel Istvan. Krakkó, 1545 körül. (Hasonmás kiad.: *Fontes ad Historiam Linguarum Popularumque Uraliensem*. No. 3. Bp. 1976.)

¹⁴ HUSZTI: i. m. 214–215.

¹⁵ KARDOS T.: Janus Pannonius hivatástudata és művészete. In.: Janus Pannonius – Tanulmányok. Bp. 1975. 59.

¹⁶ DARVAI: i. m. 4–7.

mindig *utólag* tulajdonítottak kedvező befolyást a csóvás égitesteknek. *Döntő azonban, hogy 1462-ben nem volt látható az égen fényes üstökös.* Ezért vagy más keltezését kell adnunk az elégiának, vagy más égitest látványára gyanakodhatunk.

Janus Pannonius magyarországi éveit két fényes üstökös volt látható: *1468-ban és 1471/72 telén.* Gondolhatnánk arra is, hogy az 1468-as üstökös sugallta az elégiát. Ez a jelenség azonban, amint az osztrák *H. Mucke* gondos adatgyűjtéséből látható, *szepember 18-án* tűnt fel és a hónap végén ragyogott a legfényesebben, de ekkor sem volt olyan erős, hogy nappal is láthatták volna.¹⁷ A második üstökös érthető okokból nem jöhet számításba.

Egyes, igen bizonytalan leírások szerint 1462 augusztusában kínai égboltfigyelők észleltek egy halvány üstökösöt.¹⁸ Az európai krónikák azonban mit sem tudnak erről a jelenségről – pedig e kor csillagászai már igen gondos és aprólékos megfigyeléseket végeztek –, emellett a kínai feljegyzések szövegértelmezésének helyessége is kétséges. (A kínai krónikák egyazon jelenségre is több, szimbolikus kifejezést használnak, más helyen különböző égi tűneményeket neveznek meg azonos szóval!) Ezért az 1462-es jelenség, mint bizonytalan, nem is került a hivatalos üstökös-jegyzékekbe. Ha üstökös volt, úgy semmi esetre sem láthatták azt a nappali égen.

Ezért szinte teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy Janus Pannonius a *Vénusz bolygót látta a nappali égen.* A közismert Esthajnalcsillag fényessége 584 napos időszakonként kétszer annyira megnő, hogy kedvező időjárási körülmények között *fényes nappal is megpillantható.* Sok feljegyzés tanúsítja, hogy milyen feltűnést – és riadalmat – keltett a délidőben is fényes csillagként tűndöklő Vénusz. Csupán a magyarországi krónikákban és annalesekben három további adatra bukkantam az 1382 és 1724 közti időszakban, a nappal látható Vénuszra vonatkozóan.¹⁹ Aránylag egyszerű csillagászati számításokkal megállapíthatjuk, hogy a *Vénusz 1462. augusztus 10–20 között a legkedvezőbb helyzetben volt a nappali láthatóság szempontjából.*²⁰

Ezzel egyúttal arra is választ kapunk, hogy miért nem tudta eldönteni Janus Pannonius: jót vagy rosszat hoz-e az ismeretlen „csillag”. A váratlan és számára megmagyarázhatatlan égi „jel”-re a korabeli asztrológia nem adott egyértelmű magyarázatot, így valóban reménykedhetett annak kedvező hatásában. Egy valóságos üstökös látványa csakis baljós előjelnek számított volna.

A korabeli csillagászati szövegek ismeretében arra is választ kapunk, hogy miért mondta elégiájának 13. sorában mégis „lángoló üstökös”-nek (fulgure cometa) a csillagot. A középkori és reneszánsz csillagászok, minden váratlanul feltűnő csillagot üstökösnek neveztek, akkor is, ha semmi hasonlóságot sem mutattak a csóvás égitestekhez. A danzigi Misocacus Vilhelmus orvos-asztrológus üstökösnek nevezi az 1572-ben megfigyelt szupernova-csillagot; sőt az 1661-es nagyszombati Prognosztikon szerzője (a magát „Astrophilus”-nak nevező Johannes Misch) ugyancsak az üstökösök közé sorolja az 1600-ban feljegyzett nova-csillag fellángolását.²¹

Nem csodálhatjuk, hogy Janus Pannonius nem ismerte fel a jelenség mibenlétét, és kora gyakran alkalmazott szóhasználatával „cometa”-nak is nevezte a rejtélyes nappali csillagot. Magam részéről azt sem tartom kizártnak, hogy a kínai krónikák „üstökös” megfigyelése is a nappali égen látható Vénusz

¹⁷ MUCKE, H.: Helle Kometen von – 86 bis 1950. Ephemeriden und Kurzberschreibungen. II. Auflag. Astronomische Büro, Wien, 1976. – Ez a táblázat elsősorban történészek számára készült, egykorú adatok azonosítására.

¹⁸ FLAMMARION, C.: Les étoiles et le curiosités du Ciel. Paris, 1882. 228–234.

¹⁹ Feltevésem szerint I. (Nagy) Lajos király 1382. szept. 10-én bekövetkezett halála előtt látott „cometa” sem üstökös volt, amint azt Küküllői János írja (Chronica Hungarorum de Lodovico Rege . . .), mivel ebben az időben sem jegyzett fel egyetlen krónikás sem üstökösöt, ezzel szemben ebben az időpontban is a Vénusz nappali láthatóságának időszakában volt. – L. bővebben sajtó alatt levő cikksorozatomban II. részét (Régi magyarországi csillagászati megfigyelések) a Föld és Ég. jövő évfolyamában. (14. évf. 1979.)

²⁰ AHNERT, P.: Astronomisch-Chronologische Tafeln. Leipzig, 1960.

²¹ Prognosticon az wy Cometa feleol valo Joeuendeoles (. . .) az Vilhelmus Misocacus mester által (. . .) (ifjabb Heltai Gáspár, Kolozsvár, 1578.) – Hasonmás kiad.: Font. Hist. Lingu. Pop. Ural. No. 3. Bp. 1976.; Prognosis Astrologica ex Martio-Saturnino Cometa Observatio Tyrnaviae anno currente 1661. a die 3 Februarij . . . M. V. Schneckenhaus, Nagyszombat, 1661.

jelenti, aminek lehetőségét a már említett szövegértelmezési bizonytalanságok is elfogadhatóvá tesznek.

A nyári dél egén ragyogó csillaghoz írt elégia egyúttal arra figyelmeztet, hogy egy újabb Janus Pannonius fordítás kiadásánál *feltétlenül új, vagy javított fordítás szükséges*.

Néhány következtetés

Helytelen lenne csupán két vers alapján messzemenő következtetéseket levonni Janus Pannonius csillagászati ismereteire és szemléletére vonatkozóan. Életművének egészébe illesztve azonban megérősíthetik, vagy módosíthatják a korábban kialakított nézeteket.

A „nyárdél egén ragyogó csillag” mindenestre némi fényt vet Janus Pannonius *gyakorlati csillagászatban* való jártasságára az 1460-as évek elején. Nem ismerte fel, hogy a nappali égen tündöklő csillag azonos a hajnali szürkületben már felbukkanó, ragyogó fényű Vénusszal. Bár a kor csillagászait és asztrológusait ez a jelenség megijesztette, vagy legalább is meglepte, többnyire helyesen azonosították az „ismeretlen” égitestet az Esthajnalcsillaggal. Így pl. Thaddeás Hájek (Thaddeus Hagicius ab Hayck prágai orvos-csillagász) helyesen állapította meg az 1547-ben látott déledei csillagról, hogy az a Vénusszal azonos.²

Az a tény, hogy Janus Pannonius a nappali csillagban nem ismerte fel a Vénuszt, a *csillagászati megfigyelésben járatlannak mutatja be*. Ha tájékozott volt is az elvekben (amire több korábbi költeménye is utal), az 1460-as évek elején még nem volt kellő tapasztalata az égbolt megfigyelésében. Megerősíti ezt ugyanez idő tájban írt levele a raguzai Giovanni Gazulo (Ivan Gazulić) csillagászhoz, amelyben bevallja, hogy a „régii asztrológusok néhány homályos tétéle” csak ekkoriban vált előtte világgossá.³ Szemléletét tekintve kitűnik, hogy – legalább is még ekkoriban – fenntartás nélkül hitt az égitestek földi befolyásában. Nem látszik kellően megalapozottnak Huszti József feltevése, amely szerint, ha hitt is a mikro- és makrokozmosz kapcsolatában, a hatások kiszámítását lehetetlennek tartotta.⁴ Inkább úgy tűnik – a „Nyárdél egén ragyogó csillag”, „Az árvíz”, stb. alapján –, hogy nagyon is meghatározott befolyást tulajdonított az egyes csillagképeknek és a bolygók hatásának. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy korának két legkiválóbb csillagászával, Regiomontanussal és Ilkuschsal csak 1465 után került közeli ismeretségbe.

Ezzel egyáltalában nincsen ellentétben a (feltehetőleg) későbbi keltezésű „csillagász epigramma”, amely viszont nagyon is racionális gondolkodásra utal. A Phaethon-monda tudományos magyarázatát, valóságmagvát ismerte fel a fényes tűzgömb látványában. Ez az okokat kereső, ésszerű magyarázatra törekvő gondolkodásmód jól beleillik a humanizmus szellemébe, és talán egy érdekes vonással gazdagítja Janus Pannonius arcképét.

Ifj. Bartha Lajos

A halálmotívum Radnóti költészetének utolsó korszakában

(*Tajtékos ég*)

Radnóti költészetét végigkíséri a haláltudat a kezdetektől az utolsó pillanatig; s minél közelebb kerül a véghez, annál gyakoribb e motívum jelentkezése. Így válik uralkodóvá az utolsó kötetben a *Tajtékos ég*ben. Miután a költő egyre közelebb kerül a konkrét halálhelyzetekhez (mint munkaszolgálatos), megpróbál alkalmazkodni hozzájuk nemcsak emberként, aki felkészül, hanem költőként is a szó fegyverével. E kötet 73 versében 57 alkalommal találkozunk a „hal”-igező valamely változa-

² Dialexis de novae . . . Per Thaddaeum Hagecium ab Hayck. Frankfurt, 1574. – Hasonmás kiad.: Prága, 1967.

³ Janus Pannonius munkái latinul és magyarul. Összeállította és jegyzetekkel ellátta V. KOVÁCS Sándor. Prózai művek, 7. levél (Ford.: BORONKAI Iván). Bp. 1972. 471.

⁴ HUSZTI J.: Janus Pannonius asztrológiai álláspontja. – Minerva, 1927. 43–58.